QADIMGI RIMDA QULLIK TIZIMI VA RIM IMPEROIYASINI QULASHI. QADIMGI RIMDA QULLIK TIZIMI

Tashkent Kimyo International Unversity of Namangan branch

Eng-24UD

Dilobar Mamadaliyeva

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Qadimgi Rim imperiyasidagi qullik tizimining kelib chiqishi, rivojlanishi va jamiyat hayotiga ta'siri tahlil qilinadi. Qullar Rim jamiyatining ajralmas qismi bo'lib, ularning mehnati imperiyaning iqtisodiy va harbiy muvaffaqiyatlarida muhim rol o'ynagan. Maqolada qullarning turli sinflari, huquqlari, ularga bo'lgan munosabat va Spartak boshchiligidagi qullar qo'zg'oloni haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, Rim imperiyasining qulashi va bu jarayonga ta'sir qilgan ichki va tashqi omillar ham tahlil qilingan.

Annotation:

This article analyzes the origins, development, and impact of the slavery system in the Ancient Roman Empire. Slaves were an integral part of Roman society, and their labor played a crucial role in the empire's economic and military success. The article provides detailed information on the different classes of slaves, their rights, the attitudes toward them, and the slave revolt led by Spartacus. Additionally, the decline of the Roman Empire and the internal and external factors that influenced this process are also examined.

Kirish

Qadimgi Rim imperiyasi jahon tarixida eng qudratli va ta'sirchan davlatlardan biri bo'lib, uning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tuzilishida qullik tizimi alohida o'rin tutgan. Qullar Rim jamiyatining ajralmas qismi hisoblangan bo'lib, ularning mehnati imperiyaning iqtisodiy va harbiy muvaffaqiyatlarida muhim rol o'ynagan. Ushbu

maqolada Qadimgi Rimdagi qullik tizimining kelib chiqishi, rivojlanishi va jamiyat hayotiga ta’siri haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Qullik tizimining kelib chiqishi va rivojlanishi

Qadimgi Rimda qullik tizimi dastlabki davrlardan boshlab shakllangan. Miloddan avvalgi VIII asrda Rim shahrining tashkil topishi bilan birga, harbiy bosqinchilik va iqtisodiy ehtiyojlar natijasida qullik tizimi rivojlana boshladi. Urushlar davomida Rim qo‘shinlari ko‘plab hududlarni egallab, mahalliy aholini asir olib, qullarga aylantirgan. Ayniqsa, Kartagen, Yunoniston va Galliya bilan bo‘lgan urushlardan so‘ng, Rimga minglab qullar olib kelingan.

Qullar asosan urush asirlari, jinoyatchilar yoki qarz evaziga o‘zini qul qilib sotgan kishilardan iborat edi. Rimda qullik tizimi rivojlanishi bilan qul bozorlarining soni ham ortdi. Ba’zi qullar juda arzon narxlarda sotilgan bo‘lsa, maxsus malakaga ega bo‘lgan qullar, masalan, o‘qituvchilar, san’atkorlar va hunarmandlar yuqori baholangan.

Qullar sinflari va ularning jamiyatdagi o‘rni

Qadimgi Rimda qullar turli sinflarga bo‘lingan bo‘lib, ularning jamiyatdagi o‘rni va huquqlari farqli edi.

1. **Qishloq xo‘jalik qullari** – Rim imperiyasining iqtisodiy tayanchi bo‘lib, plantatsiyalarda ishlagan. Bu qullar juda og‘ir mehnat sharoitlarida kun kechirgan va aksariyat hollarda xo‘jayinlaridan zo‘ravonlik ko‘rgan.
2. **Uy qullari** – boy oilalarda xizmat qilgan bo‘lib, uy ishlari, oshpazlik va bolalarni tarbiyalash bilan shug‘ullangan. Ularning sharoiti nisbatan yaxshiroq bo‘lgan.
3. **San’atkor va hunarmand qullar** – malakali bo‘lib, me’morchilik, haykaltaroshlik, rasm chizish va boshqa kasblar bilan shug‘ullangan.
4. **Gladiatorlar** – Rim arenalarida jang qilgan qullar bo‘lib, ular tomoshabinlarni ko‘ngil ochish uchun hayoti xavf ostida kurashgan.

5. **Davlat qullari** – davlatga qarashli ishlarni bajargan, jumladan, yo‘llar qurilishi, jamoat binolarini ta’mirlash va boshqa ishlar bilan shug‘ullangan.

Qullar huquqlari va ularga bo‘lgan munosabat

Qadimgi Rimda qullarning huquqlari deyarli yo‘q edi. Ular xo‘jayinning xususiy mulki hisoblangan va xohlagancha sotilishi, jazolanishi yoki hattoki o‘ldirilishi mumkin edi. Ayrim hollarda, yaxshi xizmat qilgan qullarga ozodlik berilgan, bunday holatda ular "libertus" (ozod qilingan qul) deb nomlangan.

Biroq, Rim jamiyatida qullarga nisbatan turli munosabat mavjud edi. Ba’zi xo‘jayinlar qullarga yumshoq munosabatda bo‘lgan, ayrimlari esa ularni og‘ir jazolar bilan qo‘rqitib, majburiy mehnatga yollagan. Qullar ko‘pincha yomon muomalaga uchragan va bu holat ularning isyon ko‘tarishiga sabab bo‘lgan.

Spartak boshchiligidagi qullar qo‘zg‘oloni

Qadimgi Rim tarixidagi eng mashhur qullar qo‘zg‘oloni miloddan avvalgi 73–71 yillarda bo‘lib o‘tgan Spartak qo‘zg‘oloni hisoblanadi. Spartak – frakiyalik gladiator bo‘lib, u Rim qullari bilan birga isyon ko‘tarib, Rim hukmronligiga qarshi kurash olib borgan. Bu qo‘zg‘olon dastlab muvaffaqiyatli kechgan bo‘lsa-da, oxir-oqibat Rim qo‘shinlari tomonidan bostirilgan. Spartak va uning tarafdorlari qattiq jazolangan va minglab qullar xochga mixlangan.

Qadimgi Rimda qullik tizimining yemirilishi

Qadimgi Rimda qullik tizimi uzoq asrlar davomida mavjud bo‘ldi, ammo imperiyaning inqirozga uchrashi va iqtisodiy o‘zgarishlar natijasida bu tizim asta-sekin yemirildi. Rim imperiyasining so‘nggi davrlarida erkin fuqarolar sonining ortishi, qullar sonining kamayishi va xo‘jayinlar uchun qullarni boqishning qimmatlashishi natijasida qullik tizimi asta-sekin o‘z ahamiyatini yo‘qotdi. IV asrga kelib, Rim imperatorlari qullarni ozod qilishni rag‘batlantiruvchi qonunlar qabul qila boshladilar.

Rim imperiyasi haqida

Aslida Rim imperiyasi haqida malumot beradigan bolsam hullas bu Petrarkaning aytilishiga qaramay, bir necha tarixchilar tarixchilar eramizning avvalgi V asrida G‘arbiy Rim imperiyasining qulashini qadimgi asrning dunyosining asosiy o‘rta asrlarning boshlanishipaytida deb hisoblaydi. O‘rta asrlarni esa ko‘pincha yani qora kunlar deb masalan aytilgan holda qorong‘i davrlar deb atashadi. Geografik jihatdan g‘arbiy qismi qismi milodiy V asrning o‘rtalariga kelib allaqachon qulab bo‘lgani sababli yozuvchi imperiyaning tugashi haqida ma’lumotlar aytilganda odatda Rim shahrining qulashini ko‘radi Tarixchilarni milodiy 476yilda paydo bo‘lgan imperiyaning qulashi va uning g‘arb uchun qilingan tayyorlangan natijaalri haqida deyarli fikrlar bo‘lsa-da, ko‘pincha qulashning sabablari borasida imperiyaning qulashiga nima sabab bo‘lganidan qat’i nazar — bu xoh din bo‘lsin, yoki tashqi dushman va shahardagi ichki urushlar va , munozaralar bugungi paytgacha yuz beryapti ammo bu holatning asosiy holatlarini davom ettirishdan oldin bitta asosiy narsaga e’tibor qaratish kerakki Rimning qulashi va davlatni yemirilishi faqat g‘arbda yuz bergan. Va nihoyat Vizantiya imperiyasi sharqiy tomoni deyarli ko‘plab asrlar davomida yashab qolgan va ko‘p tomondan o‘ziga xos Rim odatlarini saqlab qolgan.Eng ko‘p ta’kidlanadigan sabablardan biri shuki- varvarlarning kirib kelishi bo‘lsa-da, ko‘pchilik qudratli, abadiy shahar bo‘lgan Rim ijtimoiy yoki iqtisodiy moliyaviy va boshqa asoslari yo‘q va siyosiy boshqaruv sohasida juda oz yoki hech qanday tajribaga ega bo‘lmagan madaniyat va bilimdan zarracha habari bolmaganlar qarshisida tiz cho‘kishi mumkin emas edi deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, imperiyaning qulashida varvarlar Rimda allaqachon mavjud bo‘lgan qiyinchiliklardan — chiriyotgan shahar yani (jismoniy va ma’naviy va madaniy jihatdan), soliq tushumlarining kamligi yoki umuman yo‘qligi, aholiningOssuriya va Fors kabi oldingi imperiyalarning tugashidan farq qilgan holda , Rimning qulashi uchun urushning ham keragi bo‘lmadi va bundan tashqari Imperiyaning so‘nggi va oxrigi kunida german qabilalaridan biri Siri qabilasining namoyondasi bo‘lmish va Rim armiyasining sobiq

qo‘mondoni shaharga hech qanday qarshiliksiz kirib keldi va shuningdek Bir vaqtlar O‘rta dengiz mintaqasidagi harbiy va moliyaviy qudrat sohibi bo‘lgan Rim hech qanday qarshilik ko‘rsata olmadi. Odovakar o‘n olti yoshda bo‘lgan imperator Romul Avgustalni taxtdan osongina tushib ketadi shuningdek Vaholanki, o‘sha paytda u imperatorni hech qanday xavf paydo bo‘lmaydigan shaxs deb hisoblagan. Romul otasi Orest tomonidan imperator etib tayinlangan. Orest Rim sarkadalaridan biri hisoblangan

Shuningdek

G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi.

V asr

G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi

G‘arbiy Rim imperiyasining qulashidan biri bo‘lgan holda Petrarkaning ta’kidlashiga qaramay,usha ko‘pgina tarixchilar millodan avvalgi eramizning V asrida G‘arbiy Rim imperiyasining qulashini qadimgi dunyoning urush va janglaridan biri bo‘lgan va bundan tashqari o‘rta asrlarning boshlanishi deb hisoblaydi. O‘rta asrlarni esa ko‘pincha noto‘g‘ri baholangan holda qorong‘i davrlar deb atashadi.shunday bo‘lishiga qaramasdan G‘arb qismining eng ko‘p qismi milodiy V asrning o‘rtalariga qadar allaqachon qulab bo‘lgani sababli yozuvchi imperiyaning tanazzulga yuz tutishi haqida gapirganda odatda Rim shahrining qulashini nazarda tutadi. Tarixchilar milodiy avvalgi 476-yilda yuz bergan Rim imperiyaning tugashi va shuningdek uning g‘arb qismi tamadduni uchun natijalari to‘g‘risida umumiy barcha fikrla bo‘lsa-da, ko‘pincha qulashning sabablari borasida kelisha olmaydi. Millodan avvalgi Eramizning XVIII asr oxirida ijod qilgan ingliz tarixchisi Edvard Gibbon Rim imperiyasining qulashiga nasroniylikning yuksalishi va shunga qaramasdan uning Rim ruhiyatiga ta’siri sabab bo‘lgan deydi holbuki . Boshqalarning fikricha,ana usha qulash qisman shimoldan va g‘arbdan “varvarlar”ning kirib kelishi bilan o‘xshash bo‘lgan.

Imperiyaning qulashning sabablari:

Imperiyaning qulashiga nima sabab

bo‘lganidan qat’i nazar — bu xoh din bo‘lsin, xoh tashqi dushman yoki shahardagi ichki tanazzul, munozaralar bugungi kungacha hali ham davom etmoqda. Biroq mana usha holatni voqeaning sabablarini muhokama qilishni davom ettirishdan oldin bitta muhim zaruriy nuqtaga e’tibor qaratish kerak: qulash va tanazzul faqat g‘arbda yuz bergan. Oxir oqibatda Vizantiya imperiyasi deb ataladigan imperiyaning sharqiy qismi va bir necha asrlar davomida yashab qolgan va ko‘p jihatdan o‘ziga xos Rim odatlarini saqlab qolgan.

Tashqi sabablar

Eng ko‘p aytiladigan sabablardan biri bolmish — varvarlarning kirib kelishi bo‘lsa-da, ko‘pchilik qudratli,kuchli abadiy shahar bo‘lgan Rim ijtimoiy yoki iqtisodiy asoslari yo‘q va siyosiy boshqaruv sohasida juda oz yoki hech qanday tajribaga ega bo‘lmagan madaniyat qarshisida tiz cho‘kishi mumkin emas edi hisoblaydi. Ularning fikricha, imperiyaning qulashida varvarlar Rimda allaqachon paydo bo‘lgan qiyinchiliklardan — chiriyotgan shahar (jismoniy va ma’naviy jihatdan), soliq tushumlarining kamligi yoki umuman yo‘qligi, aholining haddan tashqari ko‘pligi, tajribasiz rahbarlik, eng muhimi, qoniqarli mudofaaning yo‘qligi bilan bog‘liq muammolardan foydalangan. Ba’zilarning ta’kidlashicha, imperiyaning qulashi muqarrar ravishda yuz berar edi.

Ossuriya va Fors kabi oldingi imperiyalarning qulashidan farqli o‘laroq, Rimning qulashi uchun urushning ham inqilobning ham keragi bo‘lmadi. Imperiyaning so‘nggi kunida german qabilalaridan biri Siri qabilasining namoyondasi va Rim armiyasining sobiq qo‘mondoni shaharga hech qanday qarshiliksiz kirib keldi. Bir vaqtlar O‘rta dengiz mintaqasidagi harbiy va moliyaviy qudrat sohibi bo‘lgan Rim hech qanday qarshilik ko‘rsata olmadi. Odovakar o‘n olti yoshli imperator Romul Avgustalni taxtdan osongina ag‘dardi. Vaholanki, o‘sha paytda u imperatorni hech qanday xavf tug‘dirmaydigan shaxs deb hisoblagan. Romul otasi Orest tomonidan imperator etib

tayinlangan. Orest Rim sarkadalaridan bo‘lib, yaqindagina g‘arbiy imperiya rahbari Yuliy Neposni taxtdan ag‘dargan edi.

Odovakar shaharga kirishi bilan bir vaqtlar buyuk g‘arbdan qolgan yagona meros — Italiya yarimorolining boshlig‘iga aylandi. U shaharga kirgan vaqtda, Rim Buyuk Britaniya, Ispaniya, Galliya va Shimoliy Afrika ustidan nazoratni allaqachon yo‘qotgan edi. Ispaniya, Galliya va Shimoliy Afrika viloyatlari got va vandallar qo‘liga o‘tgan edi.shunday bo‘lishiga qaramasdan Odovakar zudlik bilan sharqiy imperator Zenon bilan bog‘lanib, g‘arbiy imperator unvonini qabul qilmasligini aytdi.va bundan tashqari Zenonda uning ushbu qarorini qabul qilishdan boshqa chora yo‘q edi. Hech qanday anglashilmovchiliklar bo‘lmasligi uchun Odovakar g‘arbiy imperator kiyimlarini, diademini (monarxlar va ularning oila a’zolari tomonidan taqiladigan bezakli bosh kiyimi) va binafsharang ridosini (ustki yopinchiq) Konstantinopolga qaytarib berdi.iloji boricha

Ichki sabablar

Rim imperiyasining tanazzuli va qulashi tarixi” kitobida yozganidek, imperiya hukumati o‘z fuqarolariga nisbatan jirkanch va zulmkor munosabatda bo‘lgan va shuning uchun ham varvarlar uchun jiddiy tahdid ko‘rsatmagan. Biroq Gibbon xristianlikni yagona aybdor deb hisoblamaydi. Bu imperiyani tizimiBa’zi imperatorlar ularni sotib olishga harakat qilgan, boshqalari esa ularni Rim yerlariga joylashishga va hatto armiyaga qo‘shilishga taklif qilgan. Biroq ushbu yangi ko‘chib kelganlarning ko‘pchiligi hatto fuqarolik berilganidan keyin ham o‘zining eski madaniyatini saqlab qolgan holda, hech qachon haqiqiy rimlikka aylanmagan. Imperiyaning zaifligi shimoliy chegara bo‘ylab ko‘p sonli german qabilalari — gotlar to‘planganligi sababli aniqrogi sezib qoldi imperiyani

Gotlar bosqini

IV asrda hukmronlik qilgan sharqiy imperator Valens hukmronligi davrida (milodiy 364–378-yillar) terving gotlari Dunay-Reyn chegarasi bo‘ylab to‘plangan. Ular tahdid

sifatida emas, balki imperiya hududiga joylashish uchun ruxsat olish niyatida jamlangan edi. Joylashish talabi shoshilinch ravishda e'lon qilingan edi, chunki o'sha paytlarda varvar xunnlar gotlarning vataniga tahdid solib turgan edi. Imperator Valens vahimaga tushib qoldi va javobni kechiktirdi. Bu kechikish esa qish yaqinlashib kelayotganiligi sababli gotlar orasida xavotirni kuchaytirdi. G'azablanganGotlar Rim yerlarida qolib, Rim armiyasi bilan ittifoq tuzdi. Keyinroq asli gotlardan bo'lgan sobiq Rim qo'mondoni Rimga qarshi oyoqqa turdi. U faqatgina o'ziga va'da qilingan narsalarni so'ragan xolos. U sakkiz asr davomida hech kim qila olmagan ishni qildi — Rimni vayron qildi. Uning ismi Alarix edi. Alarix got bo'lishiga qaramay, Rim armiyasida tarbiya ko'rgan edi. U nasroniylikka mansub bo'lib, aqlli va qat'iyatli inson bo'lgan. U o'z xalqiga va'da qilingan yerlarni Bolqondan (Yevropaning janubida joylashgan yarimorol) qidirdi. Keyinchalik g'arbiy imperator o'z javobini kechiktirganligi sababli Alarix Gonoriy qobiliyatsiz va umuman imperiyada bo'layotgan ishlardan bexabar, boshqalar kabi "soya imperatorlari" deb ataladigan uzun qatordagi navbatdagi imperator edi. Gonoriy harbiylar soyasida qolib ketgandi. Eng hayratlanarlisi, u hatto Rimda yashamagan, yaqin atrofdagi Ravennadagi (shimoliy Italiyaning Emilia-Romagna mintaqasida joylashgan) villasida (katta bog', ko'shk va favvoralari bor bo'lgan hovli-joy) istiqomat qilgan.

Alarix shahar tashqarisiga kelib, uni qamal qildi. Vaqt o'tishi bilan shaharda oziq-ovqat va suv tobora kamayib borayotganligi sababli Rim zaiflasha boshladi. Hujum vaqti yetgan edi. U hech qachon urushni xohlamagan, balki o'z xalqi uchunO'sha paytda yashagan ba'zi odamlar shaharning talon-taroj qilinishini o'zining butlari tomonidan yuborilgan alomat deb qabul qilgan.

Milodiy 430-yilda vafot etgan avliyo Avgustin o'zining "Xudo shahrida" asarida Rimning qulashi odamlarning butini (ular shaharni himoya qilgan deb ishongan) tark etishi natijasi emasligini, balki shaharda yashovchi nasroniylarga nima uchun azob chekishi kerakligini yodga soladigan eslatma bo'lganini aytgan edi. Shuningdek

Rimning qulashiga olib kelgan ko‘plab sabablarni keltirish mumkin. Imperiyaning qulashi faqatgina bitta sababga bog‘liq emas edi, lekin ko‘pchilik shu bitta sababni izlagan. Ko‘p sabablar faqat bitta joyga — Rimning o‘ziga ishora qiladi. Daromadlardan mahrum bo‘lish oqibatida imperiyaning g‘arbiy qismi armiyani ta’minlay olmaslik vaziyatiga tushib qoldi, allaqachon zaiflashib bo‘lgan chegaralarni himoyalash uchun esa armiya juda zarur ediKo‘p narsa boy berilgan bo‘lsa-da, G‘arb tamadduni rimliklar qarshisida qarzdordir. Garchi bugungi kunda lotin tilida juda ozchilik gaplashsa ham, ushbu til biz so‘zlashadigan tillarning bir qismi va fransuz, italyan, ispan tillarining asosidir. Huquqiy tizimimiz ham Rim huquqiga asoslanadi. Hozirgi Yevropaning ko‘plab shaharlariga Rim asos solgan holbuki . Yunoniston haqidagi bilimlarimiz ham Rimdan va boshqa ko‘plab uzoq davom etgan voqealar va natijalaridan kelib chiqadi. Rim qulagan bo‘lsa ham, u shu bugungacha tarixdan muhrlanib qolgan.

Xulosa

Rim imperiyasining qulashi esa ko‘plab ichki va tashqi omillar bilan bog‘liq edi. Tashqi dushmanlarning bostirib kelishi, ichki ziddiyatlar, iqtisodi Holbuki Qadimgi Rim imperiyasi o‘z paytida eng qudratli va kuchli imperiyadan biri bo‘lib, uning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy tuzilishida qullik tizimi muhum o‘rin tutgan. Qullar Rim jamiyatining asosiy qismi hisoblangan va ularning mehnati va harakati imperiyaning rivojlanishida va o‘sishida muhim rol o‘ynagan. Qadimgi Rimdagi qullik tizimi harbiy bosqinchilik, iqtisodiy ehtiyojlar va jamiyatning ijtimoiy tuzilishi natijasida rivojlangan bo‘lib, qullar turli holatlarda qishloq xo‘jaligi, uy xizmati, hunarmandchilik, gladiator janglari va davlat ishlarida ishlatilgan bo‘lib ular haddan ziyod ko‘p mehnat qilgan va ular qilgan mehnatini rohatini ko‘rishmagan uning o‘rniga juda ko‘p jabr sitam olgan

Biroq, qullarning huquqlari deyarli yo‘q bo‘lib, ular xo‘jayinlarining mulki sifatida qattiq ekspluatatsiya qilingan. Bu esa ba’zan qullar qo‘zg‘oloniga, jumladan, Spartak

boshchiligidagi mashhur qo‘zg‘olonga sabab bo‘lgan. Rim imperiyasi vaqt o‘tishi bilan iqtisodiy va siyosiy inqirozlarga yuz tutdi. IV asrga kelib, qullik tizimi asta-sekin zaiflashdi va imperatorlar qullarni ozod qilishni rag‘batlantiruvchi qonunlar qabul qila boshladilar.

y zaiflik va harbiy muvaffaqiyatsizliklar imperiyaning yemirilishiga olib keldi. 476-yilda G‘arbiy Rim imperiyasining qulashi bilan Qadimgi Rim davri o‘z nihoyasiga yetdi. Sharqiy Rim – Vizantiya imperiyasi esa bir necha asrlar davomida mavjud bo‘lib, Rim an’analarini saqlab qoldi.

Shunday qilib, Rim imperiyasi qulashining asosiy sabablari uning ichki muammolari va tashqi tahdidlarning birlashuvidan iborat bo‘lib, bu jarayon butun Yevropa tarixiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Va bu Yevropaga juda katta ta’sir korsatdi

Foydalanilgan manbalar

- Bradley, K. (1994). *Slavery and Society at Rome.* Cambridge University Press.
- Finley, M. I. (1980). *Ancient Slavery and Modern Ideology.* Viking Press.
- Hopkins, K. (1978). *Conquerors and Slaves.* Cambridge University Press.
- Wiedemann, T. (1981). *Greek and Roman Slavery.* Routledge.
- The Oxford Handbook of Roman Studies (2010). Oxford University Press.